

АГИТАЦЫЯ І ПРАПАГАНДА Ў РАСІЙСКОЙ ІМПЕРЫІ Ў ГАДЫ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

В. М. Хаданёнак, старшы выкладчык;
Віцебскі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

Набліжаецца 100-гадовы юбілей заканчэння Першай сусветнай вайны. Між тым, звязаныя з ёй падзеі пакуль займаюць досыць сціплае месца ў памяці нашых грамадзян. У краіне, дзе вайна закранула кожнага: і таго, хто ваяваў у складзе рэгулярнай арміі, і мірнага жыхара, што быў змушаны цярпець голад, холад, нястачу, пакутаваць ад хвароб, пакідаць бацькоўскую хату, – да гэтага часу амаль няма помнікаў і музеяў, прысвечаных падзеям Першай сусветнай. У святле гэтага наспела пільная патрэба на аснове новага факталагічнага матэрыялу паспрабаваць абагуліць і пераасэнсаваць адну з найбольш драматычных старонак нашага мінулага, скасаваць пэўныя “белыя плямы” ў нашай гістарычнай навуцы.

Каб успрыняцце вайны было больш адназначным, царскія ўлады актыўна выкарыстоўвалі сродкі агітацыі і масавай прапаганды. Для кожнай катэгорыі насельніцтва яны імкнуліся знайсці тое, што магло б выклікаць іх станоўчае стаўленне да баявых дзеянняў, пэўны ўздым патрыятычных пачуццяў. Для буржуазіі абяцалі новыя рынкі збыту і велізарныя прыбыткі ад ваенных заказаў, выгадныя кантракты. Памешчыкам актыўна навязвалася думка пра тое, што вайна прывядзе да класавай згоды, да змяншэння колькасці сялянскіх выступленняў і бунтаў. Рабочых і сялян спрабавалі пераканаць у якасным паляпшэнні ўмоў жыцця, у росце матэрыяльнага дабрабыту ў выпадку перамогі над ворагам.

Асноўная стаўка пры вядзенні агітацыі рабілася на ідэю славянскай салідарнасці і адзінства. Такі напрамак афіцыйнай прапагандзе быў закладзены першымі маніфэстамі Мікалая II аб уступленні ў вайну з Германіяй і Аўстра-Венгрыяй. Маніфэсты з абвяшчэннем вайны актыўна зачытвалі ў цэрквах, пры гэтым святары суправаджалі іх адпаведнымі каментарыямі і палымянымі прамовамі. Прычым, у інтэрпрэтацыі апантанага вялікаімперскімі амбіцыямі рэжыму славянская ідэя вельмі часта набывала форму агрэсіўнага панславізму [1, с. 436]. У большасці дакументаў, падпісаных царом, змяшчаліся вытрыманыя ў духу патрыятызму заклікі: “Цар-Бацька і Маці-Радзіма не забываюцца пра сваіх слаўных сыноў, пацярэўшых пры выкананні абавязкаў на полі бою” [2, с. 143].

Поруч з услаўленнем рускага духу і славянскай зброі, афіцыйная прапаганда часта выстаўляла нямецкіх і аўстрыйскіх падданных у непрывабным

святле, укараняла ў масавую свядомасць уяўленне аб справядлівым, абарончым характары вайны з боку Расіі і фарміравала вобраз агрэсіўнага, антыгуманнага, здатнага на зверствы праціўніка [1, с. 436]. Са старонак газет і часопісаў не сыходзілі апазданні пра слаўныя перамогі над нямецкімі псамі-рыцарамі, атрыманыя Аляксандрам Неўскім, і аб узяцці Берліна рускімі войскамі ў 1760 г. [3, с. 126].

У антынямецкую агітацыю былі ўцягнуты прадстаўнікі ўсіх прафесій і розных родаў дзейнасці. Так, некаторыя медыкі з ўпэўненасцю сцвярджалі, што любоў немцаў да піва “паралізавала” іх маральныя ўстоі, пасля чаго яны здзяйснялі акты жорсткасці [4, с. 152]. На дэманстрацыях і шэсцях даволі часта гучалі лозунгі: “Далоў немцаў!”, “Смерць немцам!” [5, с. 206]. Але ж нягледзячы на такую масавую антынямецкую агітацыю і прапаганду, яна не знайшла на беларускіх землях разумення і шырокай падтрымкі. У сваю чаргу ў сталіцы імперыі была разрабавана германская амбасада.

Царскія ўлады для фарміравання грамадскай думкі актыўна выкарыстоўвалі розныя сродкі. Шматмільённымі накладамі выдаваліся ўлёткі і рознага кшталту бясплатныя прапагандысцкія брашур. Згодна са справаздачай Дзяржаўнага банка, толькі ў ходзе правядзення пятай ваеннай пазыкі вясной 1916 г. было надрукавана больш за 1 млн. каляровых плакатаў, выдадзена больш за 10 млн. экзэмпляраў прапагандысцкіх брашур, у тым ліку на некаторых мясцовых мовах.

Апроч таго, па прыкладзе саюзнікаў актыўна сталі выкарыстоўваць кінематограф [6, с. 131]. У такіх перыядычных выданнях, як “Минская газета-копейка”, “Вестник Комитета Западного Фронта”, “Могилёвский вестник” і інш., прапаведаваліся ідэі “справядлівасці” вайны. У артыкуле “Прарок славянскай барацьбы і адзінства”, надрукаваным у “Могилёвском вестнике” 20 жніўня 1914 г., гаварылася, напрыклад, пра “... блізкі час славянскай урачыстасці, пра наступленне новай эры ў сусветнай гісторыі” [7, с. 16].

Нягледзячы на выдаткаванне велізарных фінансавых сродкаў, агітацыя і прапаганда не аказвала свайго належнага ўздзеяння на свядомасць народа. Ужо ў першыя тыдні вайны А.В. Пешахонаў, вядомы публіцыст, засцерагаў: “... у Расіі яе дзяржаўная і грамадская арганізацыя зусім не прыстасавана для выражэння і рэалізацыі агульнай думкі, агульнага пачуцця, агульнай волі” [8, с. 60]. Да таго ж друкаваны матэрыял часта не мог паўплываць на грамадскую думку з-за элементарнай непісьменнасці большасці насельніцтва.

Далёка не апошняю ролю ў фарміраванні грамадскай думкі і адносін народа да ваенных дзеянняў адыгрывала царква. Аўтарытэт яе ў насельніцтва быў даволі высокі. Да таго ж, нядзельныя або святочныя службы ў цэрквах і касцёлах з’яўляліся галоўнай крыніцай навін, асабліва ў мясцінах, аддаленых ад чыгуначных вузлоў і гарадскіх цэнтраў [9, с. 247]. У пераважнай большасці святары не маглі ў сваіх тлумачэннях прычын і характару вайны выйсці за межы рэлігійнай інтэрпрэтацыі, заклікаючы служыць Богу і цару: “...смела і весела ідзіце ў бой за цара, Русь святую і веру праваслаўную” [10, с. 178]. Гэты

лозунг не мог трывала ўкараніцца на беларускіх землях праз размаітасць канфесійнага жыцця: значную частку насельніцтва, апроч праваслаўных, складалі каталікі і іўдзеі. Духавенства, часам даволі далёка адыходзячы ад кананічнай царкоўнай дагматыкі, усхваляла вайну як “благадаць”, якая ўздымае “народную душу”, як справу “Боскага суду і літасці да людзей” [7, с. 16].

Такім чынам, нягледзячы на істотныя высілкі афіцыйнай агітацыі і прапаганды, сфарміраваць аднадушнае стаўленне да вайны ўладам не ўдалося. Да таго ж істотна адрозніваліся між сабой адносіны да ваенных дзеянняў не толькі паміж рознымі сацыяльнымі супольнасцямі, але нават і ўнутры іх. Патрыятычны ўздых даволі хутка змяніўся насцярожанасцю і няўпэўненасцю насельніцтва. Гэтаму паспрыяла пагаршэнне эканамічнага становішча, няспынны рост цэн, паражэнні на франтах. Беларускія землі немагчыма было схіліць да масавага самаахвяравання пад лозунгамі “За веру, Цара і Айчыну”. Тым больш, што, у адрозненне ад іншых земляў імперыі, у беларускіх губернях вайну не называлі “Айчынай”. Мары і спадзяванні на хуткае і пераможнае заканчэнне вайны, як і прагназавалі асобныя ваенныя тэарэтыкі, не спраўдзіліся.

Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры:

1. Гісторыя Беларусі : у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Экаперспектыва, 2000–2008. – Т. 4 : Беларусь у складзе Расійскай імперыі (канец XVIII – пачатак XX ст.) / М. Біч [і інш.]. – 2005. – 519 с.

2. Лисова, Л. М. Источники по первой мировой войне в фондах Национального исторического архива Беларуси: опыт изучения и систематизации / Л. М. Лисова // Последняя война Российской империи: Россия, мир накануне, в ходе и после Первой мировой войны по документам российских и зарубежных архивов : материалы Междунар. науч. конф., Москва, 7–8 сент. 2004 г. / Федер. арх. агентство, Всерос. науч.-исслед. ин-т документоведения и арх. дела, Рос. о-во историков-архивистов ; [сост.: И. А. Анфертьев, Т. М. Булавкина, М. В. Стеганцев]. – Москва, 2006. – С. 135–144.

3. Война и общество в XX веке : в 3 кн. / Рос. акад. наук, Ин-т всеобщ. истории, Ассоц. историков Первой мировой войны ; рук. проекта и сост. О. А. Ржешевский; редкол.: В. А. Золотарев [и др.]. – Москва : Наука, 2008. – Кн. 1 : Война и общество накануне и в период Первой мировой войны / [И. С. Даниленко и др.] ; науч. рук. В. А. Золотарев ; отв. ред. С. В. Листиков. – 611 с.

4. Мендельсон, А. Итоги принудительной трезвости и новые формы пьянства : докл. противоалкогол. совещ. О-ва рус. врачей в память Н.И. Пирогова в Москве / А. Мендельсон. – Петроград : Гос. тип., 1916. – 54 с.

5. Санборн, Дж. Беспорядки среди призывников в 1914 г. и вопрос о русской нации: новый взгляд на проблему / Дж. Санборн // Россия и Первая мировая война : материалы междунар. науч. colloквиума, 1–5 июня 1998 г. /

С.-Петербург. фил. Ин-та рос. истории Рос. акад. наук ; редкол.: Н. Н. Смирнов (отв. ред.) [и др.]. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 202–215.

6. Страхов, В. В. Внутренний государственный кредит России в период первой мировой войны / В. В. Страхов // Первая мировая война: история, геополитика, уроки истории и современность: к 90-летию окончания Первой мировой войны и началу формирования Версальско-Вашингтонской системы международных отношений : материалы междунар. науч. конф., Витебск, 11–12 нояб. 2008 г. / Витеб. гос. ун-т ; редкол.: В.А. Космач (гл. ред.) [и др.]. – Витебск, 2008. – С. 130–131.

7. Щавлинский, Н.Б. Государственно-политическое и национально-культурное самоопределение Беларуси в годы первой мировой войны (1914–1918) / Н. Б. Щавлинский. – Минск : Мэджик Бук, 2009. – 191 с.

8. Дьячков, В. Л. Великая война и общественное сознание: превратности индокринации и восприятия / В. Л. Дьячков, Л. Г. Протасов // Россия и Первая мировая война : материалы междунар. науч. коллоквиума, 1–5 июня 1998 г. / С.-Петерб. фил. Ин-та рос. истории Рос. акад. наук [и др.] ; редкол.: Н. Н.Смирнов (отв. ред.) [и др.]. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 58–67.

9. Рыжанкоў, І. М. П'раваслаўная і каталіцкая цэрквы ў працэсе прапаганды новага ладу на беларускай вёсцы (сакавік – красавік 1917 г.) / І. М. Рыжанкоў // Первая мировая война: история, геополитика, уроки истории и современность: к 90-летию окончания Первой мировой войны и началу формирования Версальско-Вашингтонской системы международных отношений : материалы междунар. науч. конф., Витебск, 11–12 нояб. 2008 г. / Витеб. гос. ун-т ; редкол.: В. А. Космач (гл. ред.) [и др.]. – Витебск, 2008. – С. 247–248.

10. Поршнева, О. С. Крестьяне, рабочие и солдаты России накануне и в годы Первой мировой войны / О. С. Поршнева. – М. : РОССПЭН, 2004. – 365 с.

ГЕРОИ «ЗАБЫТОЙ ВОЙНЫ»: ИСТОРИЯ В ЛИЦАХ

Е. С. Лученкова, доцент;
Витебский государственный технологический университет

Первая мировая война длилась четыре года. В советскую историю она вошла как «империалистическая война», на которую «кровавый царский режим затащил Россию». Между тем со стороны России война была справедливой. Казеровская Германия вместе со своими союзниками заранее готовила агрессию. Простые русские люди не знали тонкостей внешней политики, они просто защищали свою Родину. Данная работа имеет целью восстановить историю «забытой войны» через имена её героев.

Наращение международной напряженности в конце XIX века привело к созыву в 1899 году Гаагской мирной конференции. Страны-участницы договорились о мирном урегулировании территориальных и иных конфликтов.